

Udvalg af biskop Balles embedsbreve (1790—98).

Meddelt af L. Koch.

Under et ophold i København fik jeg velvillig tilladelse til at benytte bispearkivet til at søge oplysninger om biskop Balles levnet. Desværre var min tid så kort afmålt, at jeg måtte indskrænke mig til at afskrive, hvad der havde mest interesse for mig; meget måtte jeg nøjes med at gøre udtog af, meget måtte også forbigås. Efter at jeg selv har benyttet mine optegnelser¹⁾, forekommer adskilligt af dem mig endnu at have så megen interesse, at det kunde fortjene at kendes i sin helhed. Mange af de her meddelte skrivelser ere ikke så fuldstændig afskrevne, som de vilde have været, når jeg straks havde tænkt på at lade dem særskilt trykke. Indledningen, der tidt er meget vidtløftig, og andet mere er udeladt. Dette er da al tid betegnet ved punkter. Hvor jeg kun har optegnet indholdet, er det angivet ved klammer. Men selv i denne skikkelse tror jeg, at de både indeholde betydelige bidrag til biskoppens og til hans tidsalders karakteristik.

De her meddelte skrivelser ere hentede fra kopibøgerne, eller, som de formodentlig rettere burde kaldes, kladebøgerne.

¹⁾ Meddeleren har gjort dette i sit Skrift: •Biskop Nicolai Edinger Balles af L. Koch•. Kbhvn. 1876. (Gads Forlag.)

Skrivelserne ere nemlig skrevne på løse ark af samme format, der så, når året var omme, bleve indbundne. Der førtes to sådanne bøger, idet alle betænkninger til kancelliet bleve indbundne for sig selv. Disse ere ofte skrevne med biskoppens egen hånd og da næsten ulæselige; de se bogstavelig ud, som vare de skrevne med en svovlstik.

1.

D. 30 nobr. 1790. Til Dhrr. professor Baggesen, sekretærene Pram og Olufsen, Dhrr. pastorer Bunkeflod, Friemann, Gutfeld, Kampmann, Plum, Zettlitz, Dhrr. Frankenau, Hjorth, Haste, Liebenberg, Thaarup.

Ved en skrivelse fra det kongelige danske kancelli af 20 novbr. sidstafvigte er mig givet tilladelse til at foranstalte en samling af åndelige sange, som kunde passe til en salmebog for almuen på landet. Dhrr. Abrahamsen, Malling, Rahbek, Storm og Riber træde tilsammen i en kritisk kommission for at bedømme de indleverede bidrag og ordne dem. Jeg haver den ære at modtage ethvert sådant bidrag, som af lysthavende behageligst måtte indleveres og at befordre samme til cirkulation i den kritiske kommission.

I det håb, at Ds. velbårenhed måske fandt tid og lejlighed til at berige samlingen med nogle bidrag og således at stifte nytte ved Deres herlige gaver både for den nuværende og de efterfølgende slægter, giver jeg mig den frihed herved ærbødigst at indbyde Dem til at tage del i dette arbejde, som ønskes i en tid af tvende år at være tilendebragt. Det udkomne »Forsøg til en lærebog i den kristelige religion«¹⁾ hvilket formodentlig bliver indført i skolerne, kunde måské tjene til en slags vejledning i henseende til materierne. I øvrigt måtte ingen salme overgå 8 vers i almindelighed, og så vidt muligt vilde man gerne, at de bekendte kirkemelodier kunde bibeholdes. Jeg har

²⁾ Udg. 1790, udarbejdet af Balle, gennemsét af Bastholm.

været så lykkelig at finde et antal af 18 medarbejdere, som alle virke med hverandre under Guds blide styrelse til det forehavende vigtige mål. Man tror, at et forråd af 400 salmer kunde være tilstrækkeligt. Forresten er hele sagen ikkun for tiden at anse som et privat forsøg, hvilket foretages af lyst og attrå til at gavne uden hensigt til anden belønning. Hvorfor og heller ingen offentlig bekendtgørelse desangående kan for tiden finde sted.

2.

D. 2 april 1791. Til pastor Münster i Gadstrup.

For at bekende mit hjertes mening rent ud, tror jeg ikke, at vi som lærere og sendebud i Kristi sted have myndighed egentlig at tilsige syndernes forladelse. Vor overherre og hyrde tilsiger samme alene i sin faders og sit eget navn, som den, der alene kender hjærterne og råder alene for sjælenes frelse. Vi andre forkynde eller bevidne alene på grund af hans tilsagn i ordet Vel véd jeg, at ritualet kræver syndsforladelse uden alt vilkår. Men jeg véd også, at de gudfrygtigste og bedste lærere til alle tider haver besværet sig derover som om over en hård tvang på deres samvittighed. I Guds ord haver samme intet medhold. For min del forkyndte jeg aldrig syndsforladelse i skriftestol hverken som præst på landet eller som præst ved hoffet på anden måde, end med tillæg af ovennævnte betingelse, og i mine forelæsninger over pastoral så vel som in collegio literario indskærper jeg allevegne det samme. Ritualets bydende er i så henseende uefterfølgeligt og bør forandres, bliver vel og snart forandret. [Münster har gjort forespørgsel i anledning af et ubodfærdigt skriftebarn. Balle råder til at formane og undervise ham, og hvis dette ikke hjælper og Münsters samvittighed føler sig besværet ved at tage ham til alters, da at få en anden præst til at forrette tjenesten, når vedkommende har tegnet sig.]

3.

D. 20 marts 1792. Til pastor Lampe i Aversie.

[Nogle forældre have villet, at børnene skulde blive ved at bruge Saxtorphs uddrag af Pontoppidans forklaring. Balle mener ikke, at dette kan tillades. Forordningen af 12 novbr. 1768 taler kun om selve forklaringen, og ved kongelig resolution er indførelsen af lærebogen påbudt til Mikkelssdag 1794. Skolelærerne bør gøre det indlysende, at lærebogen er langt fatteligere og rigere på skriftmæssige og praktiske lærdomme, da den tillige, når anmærkningerne forbigås, er langt kortere.]

.... Erfaring viser allerede på mange steder både i købstæderne og på landet, at den læres med stor lyst. Ved de forskellige tryk i sætningerne ledes enhver lærer til at gøre sig det behøvende spørgsmål, og hvo, som lærer, får anledning til at øve sin eftertanke. I en tid af to måneder er hele oplaget bestående af 10000 eksemplarer udsolgt, og over 5000 eksemplarer er allerede bestilt af det nye oplag. Det skulde ene og alene for den gode sags skyld smerte mig, uden mindste hensigt til mig selv, om et arbejde, som har kostet stor møje og er med yderlig forsigtighed bragt i stand, samt volder forfatteren både udgift og idelig tidsspilde uden at indbringe ham ringeste fordel, blev miskendt og forsmået.

4.

D. 30 juni 1792. Til kammerherre v. Scheel og prof. Holst ¹⁾).

På min visitats i Gyrstinge sidstledne 28 og 29 juni blev først mundtlig af sognemændene klaget for mig over skolelærerens, hr. Gerhardts, forsømmelse og utilbørlige forhold, samt derefter i kirken indgivet vedlagte skriftlige af 4 mænd på sognets vegne underskrevne klage over ham, hvori man besværer sig over

¹⁾ Sognepræst i Sorø. Om Balles visitats i Gyrstinge se Kirkehlst. saml. II, s. 111.

1) At han meget sjældent findes i skolen, når børnene møde der, og at han kun bliver en stakket tid hos dem, når det skér, at han kommer der, så at de meget forsømmes og lære intet uden spøg og leg, da der også på et årstid ingen skolegang skal have været. — Vist er det, at få børn, da jeg overhørte dem den 28de ds. om eftermiddagen i kirken, fordi skolen er ubrugelig, kunde læse tålelig i bog. Nogle havde lært at opremse lidt af katekismen uden begreb. Man sagde mig, at dels forældrene, dels en kone havde læst noget for dem. Den største del var aldeles vankundig.

2) At han har forkvaklet og solgt det af herskabet leverede skolebrænde, så at ingen varme kunde blive til børnene, hvilke og desårsag ej have kunnet bjærge sig for frost og kulde.

3) At han nu i sommerens tid snart ikke har været der enten nat eller dag og slet ikke havt noget opsyn med skolen, så at den nu, da den før var i brugelig stand, er bleven ødelagt af creature, som gå på gaden, da væggene ere udrevne og andet er ødelagt. Hvorfor bønderne, da de ikke så andet end fuld ødelæggelse i møde, have taget kakkelovne, bord og bænke i forvaring.

Det er sandt, at skolens forstyrrede tilstand overgår alt, hvad man kunde tænke sig. Væggene ere udslagne, vinduer og dørre ere borte. Gulvet ligger opfyldt med skarn. Man sagde mig, at der allerede blev snakket vidt og bredt om denne mishandlede skole til allehånde beskæmmelse. Og jeg må tilstå, at næppe noget syn har mere forfærdet mig.

[Balle sender amtmand og provst klagen til nærmere undersøgelse. Tillige meddeler han, at han, medens han var i Gyrstinge, har fået et brev fra Gerhardt, at denne var gået til Sorø og der bleven opholdt af sygdom.]

5.

D. 6 Juli 1792. Til kancelliet.

[Indberetning om pastor Vedels død og Gyrstinge og Flinterup præsteembedes ledighed.]

.... Disse tvende menigheder, som jeg nylig har visiteret, ere uden al indskrænkning de aller sletteste i kundskab i det hele stift, og tillige, som naturligvis følger deraf, uden orden og uden følelse af religion. Næppe 8 eller 10 mennesker indfinde sig ved gudstjenesten i almindelighed. Katekisation falder næsten bort, da ungdommen enten aldrig kommer i kirken eller mestendels løber ud, når den tillyses. Ikke mindre end 12 personer måtte jeg antegne, som skulle på ny lære katekismus, før end de komme til herrens bord, da de kende ikke det mindste enten til Gud eller Guds forsyn, og vidste ikke engang, hvad de skylde deres forældre eller øvrighed eller husbonder, så lidt som de vidste, hvad Kristus havde udvirket for dem, og hvorfor de gik til herrens bord, kort, ikke et eneste halvt fornuftigt ord var at udlede. Ved første visitats var tilstanden slet; jeg advarede med iver og efterlod skriftlig påmindelse. Denne gang var tilstanden langt slettere. Præsten var syg. Men 14 dage før min ankomst havde han skrevet mig til, at han vilde resignere. Det forstår sig, at jeg efter befunden usselhed i menigheden bestyrkede ham i sit forsæt, men sagde tillige til andre vedkommende for ej at forskrække ham selv i sygdommen, at jeg måtte indgå med forestilling om kapellan til ham, ifald han ej snart resignerede. Nu har Vorherre ved at kalde ham bort åbnet lejlighed for det kongelige danske kancelli til at få disse to højst trængende menigheder forsynede med en duelig og samvittighedsfuld lærer, som ved Guds nåde igen kan oprette menighederne.

Jeg har så omstændelig berørt tilstanden for at vise, at her behøves en brav og dygtig folkelærer, om ellers noget-steds. Skolevæsenet er ligeledes i yderste forfald. Den liderlige skoleholder, som aldrig har læst, men stedse

sværmet og derhos 'yderlig ruineret skolen, er nu under tiltale efter forordningerne til embeds fortabelse.

[Balle indstiller fire kapellaner, hvorimellem han råder kancelliet at vælge, da kaldet er så forhutlet, at det ikke kan ventes, at nogen sognepræst vil søge det.]

6.

D. 22 juni 1793. Til pastor Beckman, Boeslunde.

[Beckman har forespurgt, hvor vidt han, selv efter at den nye lærebog er indført som befalet bog i skolerne, altså fra påske 1795, tør konfirmere et barn, der kun har lært Pontoppidans forklaring. Som biskop tør Balle ikke tillade det, men som ven råder han ham til at gøre det, når vedkommende kun er vel lært.]

....Iøvrigt hører jeg ingensteds på min visitats, at bonden sukker over lærebogen, når han først har lært den at kende, men har tvært imod fundet på flere steder, at konfirmationen er endog i år bleven holdt efter samme, og at børnene have lært den med dobbelt lyst, fordi den var dem meget lettere. Både skoleholdere og præster samt børnene selv have ofte forsikret, at de brugte kun halv så megen tid til at lære den nye bog som den gamle. Ikke en eneste gang er det skét endnu, at man har svaret mig urigtig på de spørgsmål, jeg gjorde af lærebogen. Jeg har nylig havt den fornøjelse, at tvende gamle karle, som for 10 år siden vare konfirmerede, svarede mig ganske uventet af lærebogen, da præsten havde brugt den ved katekisation, og dem syntes, som de sagde, at hun rimede så godt. Det er vel så, at mange skoleholdere må holde sig til bogstaven. Men dersom bogstaven er tydeligere i den nye end i den gamle bog, hvor de ligeledes måtte holde sig efter bogstaven, skønner jeg ikke rettere, end at der dog må komme noget mere lys i barnets forstand ved den nye end ved den gamle. At sprogene hist og her anføres i en tydeligere oversættelse end i den almindelige bibeloversættelse, kunde jeg ikke formode at blive

til anstød for bønder, som vel ikke læse meget i bibelen og desuden, når de have sund menneskeforstand, let må kunne gøre forskel på det, der er dunkelt, og det, der er tydeligt. I så fald, når al mulig indvending skulde forebygges og al modsigelse bortfalde, gjorde man bedst i at spare sig selv den megen umag og møje, som ikke indbringer andet end fortrydelse, og lade alt blive ved det gamle. For min del kunde jeg også dertil bekvemme mig, da jeg ikke higer efter en ros, som altid har dadel i følge med sig, dersom ikke min udsigt over Guds kirkes forfatning i Evropa gjorde mig alt for tydeligt, at vi enten må stræbe fremad til sund og klar oplysning eller berede os på kristendommens forfølgelse og undergang. Ellers ville min kære hr. broder ikke ængste sig over de ringe frugter af Deres trosundervisning. Sæden spirede just ikke altid frem, når man ønskede det. Men ofte går den alligevel ikke forloren. Erfaringen vil vise det i prøver, som mindst kunne forventes. Det er allerede godt at have vundet nogle få. Disse drage med tiden flere efter sig. Et råd, hvilket jeg selv følger til min opmuntring og beroligelse, tør jeg meddele. Man lade det sorte glas ligge indesluttet i sin skrivepult, når man skal handle i sit embede, og tage derimod det grønne glas med sig. Herigennem ses tingene al tid i et blidere og mere indtagende lys. D. v. s. jeg beflitter mig på at være munter og griber med lyst til det aller mindste, der kan tjene til fornøjelse, men agter ikke på fejl eller mangler uden for at rette dem lidt og det med det bedste håb.

7.

D. 12 september 1793. Til provst Schrøder,
Helsinge.

Deres ønske i brevet af 1 septbr., som nu falder mig først i sinde, har rørt mig indtil tårer. Den skrækkelige behandling, jeg er underkastet, og den mageløse fordrejelse af ord, tanker og perioder, som man tillader sig imod

mig, samt den ubegribelig rænkefulde sammensætning af meninger, som rives ud af sammenhæng og derefter parres tilsammen i den mest hadefulde skikkelse — aldrig har jeg læst noget lignende uden i visse franske taler fra den nyeste tid — men denne bitterhedsskål måtte såre mit hjerte i stykker, dersom ikke religionens trøst opholdt mig, og dersom ikke min rene samvittighed understøttede de synkende kræfter. Gud være lovet! jeg kan ærlig gøre rede for hver linie og skal ærlig gøre det — kun at jeg må få tid dertil! Af harme har jeg ikke skrevet, men kun efter mit tilkendegivne princip, at ondskab må blottes i sin skikkelse og imodstås, på det ikke en hel nation skal forgiftes af niddingers uforskammede dadlesyge — et princip, hvorefter Jesus og apostlene selv handlede. Også har jeg kendelig skånet manden, som nævnede sig, og ikkun revset den unævnte. Kort, jeg fortjener ikke, hverken som professor eller som biskop eller som borger eller som menneske, at blive så skændig hudflettet. Og det er skam for den nation, hvoraf jeg er et lem, om den herved forledes til at foragte eller forfølge mig. Efterverdenen skal håndhæve min ret, når Gud af nåde skænker mig ro i en bedre verden. Ti jeg har ikke levet således, at jeg kan blive ubemærket og miskendt i tidernes historie. Også tror jeg, at dog nogle venner unde mig vel og tage sig noget af mit navn ¹⁾).

Hvad siger min bedste ven om kirkeskikkene i Pligtankeret ²⁾? Det har jeg længe forudset, at og derfra en ny storm vil rejse sig imod mig — og det tror jeg ved alt, hvad jeg begynder på, fordi lang erfaring ikke lader mig vente andet. Men jeg kan slet ikke modstå den i min sjæl herskende drift til at virke i mit kald af yderste

¹⁾ Her må uden tvivl være sigtet til slotspræst H. P. Sandals anklage mod stiftsøvrigheden i anledning af nogle misligheder ved Hellsingørs hospital. Denne sag forhandlede dengang i »Pligtankeret«.

²⁾ Forhandlingerne i anledning af et af prof. Treschow indgivet liturgisk forslag.

ævne, og derfor lider jeg, hvad jeg kan, så meget desto tåleligere. Dersom min kære Schow ej havde glemt gammelt venskab, var han ej så kold, for ej at sige ublid, som han er. Men jeg undskylder ham. De bedste gemytter forblindes og henrives mod deres villie

8.

D. 14 december 1793. Til provst Faber,
Egislevmagle.

. . . . Den [formodentlig i Fabers brev] omskrevne unge provst er grov mod stiftets øvrighed og har uden tvivl mod nok, så længe Jakobinismen flourer. Subordination er i nærværende tid ikke at tænke på. Jeg føler daglig, at jeg som Pavlus bliver en skovisk for alle, især de stolte, og deres antal er stort. Aviserne indblæse heltemod; når Frankerne triumfere, bruser hovmodsånden fra alle kanter. De ere mig som et vejrglas, og det slår sjældent fejl. Alvorlig sagt, kære, gode hr. provst! hvad tænker De om vore tider? Åbenbaringen forstår jeg ikke; men Dan. 7, 24, 25 synes mig, at jeg kan forstå. Den ene konge er jo nedtrykt — herren véd, hvilke de to andre skulle være og hvor snart. Men at der tales ord mod den højeste, og at der omskiftes tider og love er jo bekendt. Også mener jeg, at *ὁ ἀνθρώπος της ἀνομιᾶς* er nær, om ikke allerede kommet. Gud forbarme sig over os! han give os tålmodighed og kraft! Hvad jeg nu øves udi, er måske kun forberedelse til noget hårdere — herrens villie ské! Der er et bedre liv i vente; men alle Kristi oprigtige bekendere må nu berede sig på at lide ondt for Kristi evangelium. Højlovet være den blide forlørsers dyrebare navn! Frimodighed har han givet mig og vil fremdeles af nåde give mig til at gå Satan i møde. Derfor holder jeg mine bibellæsninger i Waisenhuset. Man skal høre Guds ord og føle, at det forsvaret sig selv. Jeg véd meget vel, at forbitrelsen imod mig stiger til det højeste. Ti mørkheds ånd tåler ikke lyset. Men for min herres domstol ønsker jeg at

møde som en god og tro tjener, ikke som en klog og snild efter verdens vis. Hvad kan der fratages os mer end hytten, som vi bo udi? Vor sjæl lade de nok være urørt. — Sværmer er jeg ikke; men Arnolds Kirchen- und Ketzer-geschichte sætter mig dog i den største forundring. Her læses III, s. 260—261 i Joachim Greulichs Geschichten und Offenbarungen blandt mange syner også denne, som manden havde den 28 avg. 1653: Und nach diesem sprach der Engel Gottes wieder zu mir, ich sollte in den Himmel sehen, wie er so blutig sey. Da sah ich darinnen ein blutiges Schwerdt und ein Beweis oben darauf, und auf der rechten Seite neben dem Schwerdt stand geschrieben mit güldenen Buchstaben: Schönes Frankreich! es wird jämmerlich mit dir zugehen! Da fragte ich den Engel Gottes, was das bedeuten wird. Da sagte er zu mir: Sieh wohl an den Himmel, wie der König von Frankreich, sein Name sich daran verdunkelt, und er hat sich ganz verloren. Das bedeut, er soll mit den seinigen verjagt und verdorben werden, und es wird ein Sterben auch dazu kommen. — Kære ven! hvad er dette? og atter hedder det: Siehe Jüngling, wie des Königs, seine Krone, Scepter und Reichs-äpfel alles verrostet, und es anfangs alles schön geglissen hat. Nun aber siehst du, dass er mit allem königlichen Ornat von seinem Stuhl herunter gestossen wird. — Jeg overlader ordene til betragtning og forundring. Mærkelige ere de i højeste grad. — Med fornøjelse skal jeg virke for hr. provstens søn det lidet, jeg kan. Men oftest er det lidet, jeg kan, og stundom slet intet. Min skæbne har været og er at arbejde mer, end nogen anden har gjort tilforn i mit sted. Men derfor må jeg også være desto mere foragtet. Ske Guds villie! Læser man ellers i Pligt-ankeret der i egnen? Mig synes, at det giver lys. Manden har ellers tydelig nok røbet sig i sin sidste skrivelse, at han i grunden tragter efter mit embede. Dette kan Gud lade lykkes for ham; men vé da præsteskabet! og vé os alle alligevel! Ti når Antikrist kommer, må vi først her-

frem, og mange af vore brødre ville selv være de første til at trække os frem¹⁾).

9.

D. 12 marts 1794. Til pastor Greve, Sørbymagle.

Det kors, som Deres velærværdighed klager over, må være meget trykkende, hvad jeg lettelig forestiller mig, og i slig henseende må jeg af ganske hjerte beklage Dem. Men som Kristi tjenere må vi bære vort kors med tålmodighed, også til eksempel for vore menigheder. Da jeg ligefrem efter bogstaven forstår og tror, hvad Kristus siger Mt. 19, 9, så har jeg stedse ved slige tilfælde erklæret i overensstemmelse dermed og kan med frelst samvittighed ikke anderledes. Skilsmisse uden den årsag er vel i senere tid bleven tilladt, skønt ikke efter mit råd. Men store og små forarge sig derover. Men ulige større forargelse vilde få sted fra gejstlig mands side. Og da almuen snart tog mangehånde eksempel deraf, vilde sagen endog blive farlig. — Kære broder! under korset må vi søge trøst i Guds ord og trøst i håbet om et bedre liv. Urimeligheden overvindes bedst ved tavshed. Sladder er ikke at befrygte, når daglig adfærd kan vidne derimod. Ved skånsel og kærlighed bøjes dog omsider det værste gemyt. Overalt bliver næppe noget tilladt uden lov og dom. Men hvo vilde underkaste sig større fortrædeligheder for at undgå de mindre. Gud styrke og bevæbne Deres sind med kraft og mod til opofrelse.

10.

D. 31 oktbr. 1794. Til kancelliet, betænkning over en skrivelse fra provst Top i Slagelse om nærmere bestemmelser med hensyn til barnedåben.

At forældre ofte lade deres børn henliggẽ et fjerdingår og mere, inden de bringe dem til kirke, er oftere bleven

¹⁾ Det omtalte stykke i Pligtankeret er: Kort oplysning ved hr. Sandals brev i novbr måneds Iris 1793 (I, s. 437). Sandal mener vist nok at bevise, at Balle er uskikket eller uværdig til sit embede; men der er dog næppe grund til at tro, at han har ment selv at kunne indtage det.

andraget; men da forældrene efter forordning af 17 juli 1771 ej kunne tvinges til at lade deres børn komme til kirken inden en vis tid, når de ellers lade dem hjemmedøbe, så har ingen anden forordning kunnet finde sted end den, som allerede for 6—7 år siden ved mig er sket i en omgangsskrivelse til alle herreder, i hvilken jeg opmuntrede alle præster til at anbyde deres tjeneste ved børns fødsel med hjemmedåb uden vederlag og derved forebygge, at dåben ganske tilsidesættes. Hr. provst Top tilstår i sin hermed tilbagefølgende skrivelse, at natmandens barn i Slagelse er af jordemoderen bleven hjemmedøbt; men at forbyde en jordemoder sligt tilsteder ritualet ikke, og yderste nødsfald kan al tid foregives. Skønt man ej vil vide noget eksempel, som skulde vise, at børn fik skade ved at bringes til kirken inden 8 dage efter loven, var der dog andre, som ville vide det modsatte, og i den nærværende tidsperiode turde jeg ikke tilråde at forpligte forældre på ny til at rette sig efter lovens bogstav.

Det er nu næsten almindeligt, også hos præsten selv, at barnet ikke føres til kirken, og, om det er sundt, heller ikke døbes, før end moderen er kommet så vidt, at hun selv paa samme tid kan holde sin kirkegang og således selv være vidne til sit barns dåb. At dette må være hende kært og rørende, finder jeg meget begribeligt og tror ikke at det bør hindres. Gerne vilde jeg tillige, at hun selv bar sit barn til dåben, og at faderen stod fadder; ti så gjorde man i den ældre kristenhed, og at de mest velmente bønner og ønsker vilde da blive udøste af de rørte forældres hjerter for deres elskte barn til bekræftelse for dem selv i et godt forsæt om at give det en kristelig opdragelse, kan vel ikke have tvivl. Selv har jeg i slig hensigt en gang stået fadder til et af mine børn, men ingen vides at være efterfulgt. Dog hører jeg nu med fornøjelse, at nogle mødre selv begynde her i byen at holde deres børn over dåben, som er ret skønt. I Pligtankeret forekommer med det første materien om dåben og nadveren, og da her vil gives

lejlighed til at rejse forskellige meninger, samt til at erfare, hvad folket finder mest behag i, vilde det nu være ubetænksomt at fremvirke en befaling, som måske efter nogle år igen skulde forandres. Helst ønsker jeg, at intet forandres, indtil en hel ny liturgi, som alt en tid har været i offentligt forslag og fremdeles bliver foreslået, har stået sin prøve for publikum og derefter er bleven undersøgt af en kommission til at indføres paa én gang, måske ved næste seculi begyndelse.

Imidlertid indstilles aller underdanigst, om supplikanten skal gives det svar, at sagen behøver moden overvejelse og kan i sin tid ventes bestemt, men at han imidlertid måtte vare på, at nyfødte børn blive hjemmedøbte, helst om de fandtes svagelige, og at han ellers kunde opmuntre forældre til ikke at holde deres børn længere fra kirken, end tilbørlig omhu for deres helbred udfordrer.

11.

D. 28 november 1794. Til kancelliet.

[Pastor Lund i Hellested vil bruge en af ham forfattet læseøvelse over Luthers katekismus i Hellested skole.]

I medfølgende betænkning over ansøgning fra sognepræst Lund i Hellested om tilladelse til offentlig brug af hans udgivne bog: Læseøvelsesbog over Luthers katekismus, erklærer vel provst Lintrup, at det af ansøgningen næppe kan fuldkommen afgøres, om det er hans mening aldeles at have sin bog indført i Hellested sogn med tilsidesættelse af den nylig befalede lærebog. Imidlertid siger dog provsten, at det forekommer ham, at dette må være hans hensigt, da han i slutningen af sin ansøgning ønsker at anvende den ej alene til øvelse i indenadslæsning i og uden skolen, men endog til deraf at forstå Lutheri katekismi mening af den historiske indledning og de to første kapitler ved ungdommens præparation til konfirmationen.

Og at dette er sognepræstens mening kan så meget mindre drages i tvivl, som han i skrivelse til mig af

9 september 1794, hvilken jeg af god årsag imod al sædvane ej lader herved medfølge, udtrykkelig giver tilkende, at han efterhånden vil indføre denne læseøvelsesbog til brug i sognet, saa vel i kirken og skolerne som og til konfirmation, ved kateketiske øvelser, så at og ej skoleholderne ved påberåbelse af lærebogen det hindre.

[Provsten erklærer sig imod dette andragende af følgende grunde: 1) Lunds bog er for vidtløftig, 197 sider i oktav, Balles 120 i duodez.]

2) Provsten bemærker, at lærebogen beholder et stort fortrin formedelst sine korte, forståelige, kærnefulde læresætninger. . . . Mig selv kan det ej tilfalde heri at fælde dom. Jeg vil blot anføre, hvad biskop Tetens har ytret i brev til mig af 3 novbr.: »Jeg kan med sandhed forsikre, at mange brave præster enstemmig bevidne, at lærebogen — uden spørgsmål — langt lettere fattes af barnet end den forrige brugte«. Til at bedømme forståeligheden af hr. Lunds bog kan det måske være nok at henvise til første side. Ellers giver snart hver side mærkelige eksempler, så som: § 2. Den gode skaber vedblev desuagtet uforanderlig sin første beslutning om menneskets bestemmelse til et evigt liv, som han igen gav det forhåbning om i den første forjættelse om dets og efterslægtens oprejsning ved et så overordentligt middel i menneskelig natur (har endnu ej været omtalt) at og Guddommens godhed kunde lyse deraf i usvækket retfærdigheds lys og give dem tillid og adgang igen til Gud.

S. 12. Farisæerne og Saducæerne gjorde sig tilhængere af folket og svækkede med religionens rette lys og mål tillige landets kraft i enigheds bånd.

Dog måske læresætningerne ere forståeligere. Jeg henstiller til prøvelse blandt mere følgende:

S. 86. Sjælen er i mennesket udødeligt åndeligt væsen, som formedelst forstands begreber af Guds gerninger og ord kan slutte og skønne hans visdom,

godhed og magt og ved eftertanke derom bestemme sin villie og handle derefter Gud til ære og velbehag, det andre kreaturer ikke således kan. Det spores vel nu ikke hos alle mennesker; men Gud har ej givet deres hovedstammer så sorte sjæle, som mange nu vise.... [flere eksempler].

2. Da ungdommen på landet flytter fra sogn til andet, voldes forvirring ved ungdommens undervisning i katekismus i de omliggende sogne, hvor man havde lært de befalede lærebøger.

Erfaringen har vist mig, hvad deraf kan flyde. I mine første embedsår fandt jeg i nogle menigheder Saxtorphs udtog, i andre Grundtvigs, i andre Bayers — og i én menighed undertiden dem alle hos forskellige personer. Uden at rose mig selv tør jeg vel sige, at tydeligheds gave ikke fattes mig eller bekvemhed til at lede ungdommen ved spørgsmaal. Men flid og sved var ofte forgæves. Man fik ej just de samme ord at høre, som bogen viste, og altså fulgte tavshed.

3. Når supplikanten erholdt den ansøgte tilladelse, vilde andre præster ligeledes skrive lærebøger for deres sogne og kræve samme ret, som da ej heller kunde nægtes dem. Men heraf rejste sig uendelig kiv og forvirring.

Supplikantens læsebog er stemt, ikke i herrnhutisk, men i zinsendorfsk tone og ånd. En anden vilde stemme sin læsebog efter sociniansk manér, atter en anden blev os naturalistisk, og atter en anden gav os en fornuft-religion à la Robespierre eller som Ziegenhagen. Kejser Julian vidste ikke bedre middel til at forstyrre kristendommen end at fremkalde både Arianer og Athanasianer og Novatianer og Donatister til at forsøge deres iver og kunst mod hverandre. Det lykkedes ham i kort tid ret besynderligen.

4) Når denne læsebog ej skal bruges til andet end indenadslæsning..... mener provsten, at den vel kan tillades.

Men for min del bør jeg omhyggelig fraråde al brug af denne lærebog enten i kirke eller skole af disse årsager:

a) Den opvækker uværdige forestillinger om Gud, som lede til mistvivl og foragt.

S. 2. De første mennesker blev en lydigheds prøve forelagt ved træets frugt ej at røre, på hvis iagttagelse eller overtrædelse deres egen og efterkommeres lykke og ulykke i fremtiden fuldt beror. Item s. 88: Uden dette vore stammeforældres fald var hverken de eller deres efterkommere blevne skyldige til døden.

Hvilken Gud! den Gud, som lod det ankomme på et æblebid, om en hel utællelig slægt af hans skabninger skulde blive for evig frelst eller fordømt! Var han fader og velgører? Men så har biblen ikke lært. Den siger ingensteds, at Adams børn og børnebørn skulde have blevet lykkelige, når ikkun han som fader havde vist lydighed. Tvært imod, om han end havde bevaret sin uskyldighed, skulde dog hvert hans barn have været en prøve underkastet til opvækkelse af forstands brug og til frivillig lydigheds øvelse, uden hvilken der ikke kan tænkes nogen dyd og altså heller ingen belønning.

S. 7. Gud har sagt: hvo, som synder imod mig, gør sig og sine børn ulykkelige indtil tredie og fjerde led.

Hvad! Gud vilde straffe uskyldige børn for fædrenes synd! Så har Moses ej sagt — han tillægger straks forklaringen: jeg vil hjemsøge fædrenes synd på børnene i tredie og fjerde led på dem, som mig hade. Altså onde forældre og onde børn straffes tillige. Dette er vel noget ganske andet.....[flere eksempler.]

b) Den er fuld af urigtige, anstødelige og forvendte tanker om kristendommens lærdomme, som volde megen skadelig misbrug.

S. 14. Det foster, Maria bar, var avlet af den Helligånd. Biblen taler visere. *Το ἐν αὐτῇ γεννηθὲν*, hendes

foster, ἐκ τοῦ πνεύματος ἐστὶ, har sin oprindelse fra ånden eller fra Guddommen selv: er skabt af Gud. Det er ufor- svarligt at give almuen eller ungdommen en bog i hånden, som påtvinger læserne forargelige begreber.

S. 13. Josef kendte ej Maria. Nu skal degn eller skoleholder forklare, hvad det vil sige, og hvorledes bliver det så? Hvorfor ikke: han levede ej med hende som sin hustru?

S. 17. Ej alene syndens dom blev ved ham som livets ord af deres samvittigheder udslettet formedelst troen på ham, men og den tilvante herskende syndedrift hos dem blev ved hans magt alene dæmpet. Er det ikke, som gik det til med troen på Kristus og forbedringen ved ham efter en fysisk mekanisme? og denne mekanisme stikker allevegne frem [flere eksempler.]

Hundrede historiske og exegetiske fejl må jeg for rummets skyld forbigå — og alle de sprænglærde latinske, græske og hebraiske anmærkninger, og de nye liturgiske forbedringer, så som s. 229, at hellige folk måtte kommunikere tilsammen for sig og de andre for sig — og de mange dunkle talemåder — må jeg forbigå

Aldrig har jeg mere levende følt end nu, hvor ubeskrivelig fornødent det er, at biblen selv i forståelig Dansk må gøres bekendt for læg og lærd, og aldrig har Jesu Kristi uskattefulde lære været mig selv så indtrængende kraftfuld, lys og skøn, som nu, da jeg arbejder med bibellæsning, og dersom Gud ej tilsteder, at jeg fortrænges eller kuldkares af den brusende egoisme fra begge partierne, både det orthodoxe og det heterodoxe, må gerne den raske Salzmann kaste alle vore systemer og katekismer og symboler på sit bål — at sige for mig — så snart han vil; ti når ikkun Jesus og hans sendebud må tale og lære selv, som de vilde have forklaret sig, om de havde talet Dansk, så står nok Guds kirke fast uden al menneskelig beskyttelse. Jeg forlanger som kristen intet værn

fra regeringen, men blot samvittighedsfrihed som hvert andet religionsmenneske, af hvad tro det end er, og som offentlig lærer og embedsmand enten tiltale ved general-fiskalen eller for overordnet kommission, ifald allehånde modstandere skulde drive det så vidt med deres anfald, at embedets hæder og kraft synes omstyrtet. Ti at jeg selv skulde væрге for mig med lovmål, sker vel aldrig.

Af alt foregående bliver det en selvfølge, at supplikantens lærebog efter min mening hverken kan befales eller tillades til brug i kirker og skoler, hvor man vil have oplyst og sand kristendom fremmet. I øvrigt henstilles sagen i aller dybeste underdanighed til Ds. majestæts allernådigste velbehag.

13.

D. 9 februar 1795. Til kancelliet.

[Kancelliet har krævet forklaring om, hvor vidt pastor Lund vilde bruge sin bog blot som læsebog eller tillige som lærebog. Han har da erklæret, at den kun skulde bruges som læsebog.]

.... Det har aldeles ingen tvivl, at han jo, om den ansøgte tilladelse gives ham, vil lægge sin bog til grund for al undervisning både i kirke og skole, og at enhver, som ej vil købe og bruge den, bliver afvist fra konfirmationen. Jeg kjender vore landsbypavers myndighed og har ofte nok erfaret, at de gribe til med fuld hånd, hvor der levnes mindste hul til en finger. Men hvad følger så af den givne tilladelse?

For det første bebyrdes menigheden med ny bekostning, som opvækker uvillie. Deres børn få ingen lettelse, men besværes ved en stor og vidtløftig bog, som endog i henseende til den blotte læsning er ti gange vanskeligere end lærebogen og skrækker dem ved lange stykker på 2—3 blade, i hvilke det er vanskeligt at finde sammenhæng eller forstand. Når så børnene komme til andre sogne, vide de ikke at svare et ord og blive udviste.

For det andet er det en sand satire over al sund smag og fornuft at give almuen slig en bog i hænderne, som er opfyldt med så megen lærd Galimatias og forstyrrer så ganske alt lys og klarhed i de væsentligste religionsbegreber. Jeg henholder mig herved i et og alt til min erklæring af 28 novbr., og samme lader jeg trykke, om den ansøgte tilladelse finder sted, til vidnesbyrd om, at skylden ikke er min, ifald der åbnes rum for sværmerisk ufornuft under navn af kristendom.

For det tredie gives anledning til, at hver egoistisk præst kommer frem på lige måde med nye læseøvelsesbøger og kræver samme ret, som jo ikke kan nægtes den ene mere end den anden, om man ej vil handle despotisk. Men da behøver man ej at spørge om, hvor længe kristendommen skal blive bestående iblandt os. Inden ti år have vore lærere selv forstyrret den. Så kommer min svoger, hr. Grundtvig i Udby, med sin tre finger tykke forklaring i stor oktav¹⁾. Så kommer hr. Bangs vidtløftige og forstyrrende spørgsmålsbog²⁾. Så kommer hr. provst Rasmussen med sine samtaler, som vist indeholder meget godt, men lærer dog almuen at betragte alt hoveri som en ægyptisk trældom³⁾. Disse have vi allerede, og hvor mange flere få vi ikke inden årets ende? Ved lempelig styrelse har jeg hidtil kunnet forhindre, at almuen ikke er bleven forstyrret og besværet ved disse selvklogskabs produkter, skønt jeg må sno og dreje mig på mange måder for at neddysse og formilde den egoistiske heftighed. Men giver kancelliet først medhold til én, bliver forvirringen snart almindelig, og jeg er for eftertiden tilovers i stiftet.

Det er i mine tanker aldeles fornødent, at der må

¹⁾ Katekismi forklaring efter saliggjørelsens orden 1779 (240 s.)

²⁾ Kortest vejvisning til salighed af P. S. Bang. Kristiania 1784. Den er dog ikke så meget vidtløftig, 56 stort trykte sider.

³⁾ Dette er en fejltagelse. Bogen hedder »Kort indhold af religionens hovedsandheder« o. s. v., af Th. Rasmussen. Men der findes intet i den om hoveriet.

holdes nøje over alt lovbefalet uden undtagelse. Så finder mistanke om partiskhed ikke sted, og ingen får ret til at besvære sig. Lad enhver skrive og trykke, hvad han vil! Men aldrig må han derfor bemyndiges til at påbyrde folket sin visdom som en lov og kaste sig op til herre over mængdens tænkemåde. Hvad hr. pastor Tscherning er svaret, kan efter min uforgribelige mening også svares hr. Lund, at han bør holde sig til de befalede undervisningsbøger, Luthers katekismus og den evangeliske lærebog, da man ikke kunde indrømme ham tilladelse til at bruge nogen særskilt lærebog uden derved at give andre anledning til at fremkomme med lignende forsøg og således at forvirre og besvære almuen.

13.

D. 7 januar 1795. Til pastor Nyholm i Søllerød.

Jeg har svaret adskillige, som anmodede mig om understøttelse i tilfælde af vacance ved Hirschholm kald, at jeg slet ikke kunde eller vilde virke noget til dette kalds vedblivelse for sig, men at jeg tvært imod vilde kraftig understøtte hr. pastor Nyholms ansøgning, ifald han tragtede efter at få det samlet med Søllerød. Herved bliver jeg, eftersom jeg tror, at det er rettest, og har ikke nogen grundig indvending mod denne mening, som jo er bleven opløst. Men da den juridiske infallibilitet er alle dage ligeså stor og ubøjelig, som den teologiske fordum, og derhos langt mægtigere og mere bevæbnet, så tvivler jeg meget på, at denne demonstration hjælper noget. Her må også skaffes lejlighed til at gentage forhen gjorte demonstrationer og at skærpe dem. Men sådan lejlighed kan ikke skaffes uden ved ansøgning fra min ven indgiven i kancelliet, som da måske kommer til erklæring — måske ikke — man véd min mening i forvejen — og vore filosofer ere lige så skrøbelige som andre Adams børn. De tåle ingen modsigelse, når de have magten i hænderne.

14.

D. 13 januar 1795. Til provst Heiberg, Fakse.

[I anledning af en klage fra en degn, Smith.]

.... Tidernes demokratiske ånd skaber despoter i tusindtal. Hver subaltern gør sig det til hæder og pligt at trodse sine foresatte, og hos publikum — for en stor del — er det som afgjort, at foresat skal have uret. Herpå stoler frækhed og griber til pennen i håb om at høre bifald fra alle sider. Manden har nogle, som styrker ham, og jeg har mærket, at også hans øjne ere henvendte til den almindelige publicitets vej. Derfor må vi begge bruge al mulig forsigtighed....

15.

D. 21 februar 1795. Til provst Aggerup, Skuldeløv.

.... Også takker jeg kærligst for de tilsendte anmærkninger over bibellæsningen, som tages i nøje overvejelse til brug ved den nye udgave — forstår sig privat — hvori jeg agter at sammenordne alle bladene, efter videre forandring, til søn- og helligdagene — ti at jo denne måde at læse bibelen på i nogenlunde sammenhæng, som er den ældste, også er den frugtbareste ved offentlig undervisning, synes mig, at jeg har lært af erfaring i Waisenhuset. Men desuagtet kommer dog samme oversættelse ud, hvad det nye Testamente angår, efter sædvanlig orden i vore udgaver til sammenhængende læsning hjemme. I kirken kunne jo dog ikkun enkelte stykker foretages. Men at gå frem, f. eks. fra begyndelsen af Mattæus til enden, var dog ikke nyttigt, så vidt jeg indser — og for udtog er jeg endnu meget bange — af flere årsager, end jeg offentlig har villet skrive. Ellers ere Guldberg og Bastholm langt friere end jeg i almindelighed ved oversættelsen, for ej at tale om Michaëlis og Hetzel. Men det kan være, at min frihed tåler endnu nogen indskrænkning, som ikke skal være mig ukært. Iøvrigt er det planen, at arbejdet først må prøves ved privat brug af hvem, som vil, samt at der

imidlertid skrives til forbedring — vel i 5—6 år. Og når da den almindeligste mening skulde stemme for slig indretning, blev arbejdet, nemlig den udgave, jeg før taledede om, hvori jeg ordner bladene til visse søn- og helligdage, overgivet til en kommission, som måtte tage alle udkomne betænkninger, også de skriftlige, der trolig skulde blive leveret, om jeg endog forinden var død, i behørig overvejelse. Hvorledes her kunde gås frem på nogen forsigtigere måde, ser jeg ikke, om ellers noget skal foretages til forbedring. Jeg ønsker mig mange sådanne anmærkninger som hr. provstens. Da jeg hverken har vej eller sti at gå efter, men skal gøre første prøve, må naturligvis mange ufuldkommenheder indsnige sig, som jeg og selv har sagt, helst under de mange andre forretninger, der overvælde mig.

16.

D. 24 marts 1795. Til pastor Fischer, Skelskør.

Hvad jeg idag må give mig den ære at skrive til Dem, er i stille venskab og fortrolighed. Adskilligt kunde jeg ønske heller at tale mundtligt om. Men da lejlighed ikke tillader det, må jeg skriftlig underholde mig med Deres velærværdighed, dog ikkun som taledede vi sammen i enenum, uden at nogen kunde få at se eller høre, hvad der taledes om.

1. Rejsen til København, som blev foretagen så ganske uformodentligen, uden at nogen vidste deraf, og uden at mindste anstalt var gjort til embedets forretning, har forårsaget allehånde opsigt endog i højere kredse, og som det altid går, har rygtet derved vundet fri rådighed til at sammendynge allehånde opdigt. Så er jeg vis på, at det ikke kan være sandt, hvad rygtet siger, at hr. Fischer var draget til København ikkun for at gå i Enighedsklubben og komme til at danse, samt at gå på komedie. I sig selv kunde alt sådant være uskyldigt, men når en præst derover forlader sit embede og lader det ubesørget, bliver

han i alles øjne ej alene foragtelig, men meget straffværdig. Alligevel, skønt jeg ikke kan tro, at Deres velærværdighed som en forstandig mand har kunnet tillade sig noget deslige, snakker dog det tusindmundede rygte i fuldt selskab ved gæstebudshøjtideligheder derom, og verdslige mænd, som ikke ere de blideste dommere ved slig lejlighed, have ladet sig forlyde med, at mange kald for en meget mindre forbrydelse ere blevne vakant opslagne. Min hensigt ved at melde sligt, som på en bebrejdende måde er bleven mig forekastet, kan ikke være at ville tilrettesætte Deres velærværdighed, da jeg stadig forvisser mig om, at hr. Fischer ikke lader sig således overile af ubetænksomhed, men jeg erindrer det alene for at vise, hvor fornødent det er at lægge vind på den muligste forsigtighed. Og da min pligt kræver, at jeg i kærlighed skal opmuntre og påminde mine brødre, så behøver jeg ingen videre undskyldning. At jeg mener det vel og oprigtig, kan ikke have tvivl. Kære broder tillader derfor, at jeg indstændigt beder om ikke oftere at bortrejse fra embedet uden foregående anmeldelse og uden at besørge de påliggende forretninger. Prædiken er ikke det eneste, som må passes på, men også skriftemål og sygebesøg og katekisation og mesning for alteret o. s. v. Reglementet af 26 april 1754 måtte derfor nøje gennemlæses og omhyggelig iagttages. Den omstændighed, at et tørklæde skal i vrede være optaget af lommen og kastet i gulvet, samt derved et spil kort faldet ud af lommen, vil jeg ikke en gang melde om, fordi jeg holder den for at være alt for usandsynlig.

2. I prædiken bør enhver kristendoms lærer meget vogte sig for, at han ikke indblander noget, som kan forurolige svage gemytter og stifte skadelig bevægelse. Skønt vi måske kunne formene at finde ét og andet hos profeten Daniel eller i andre spådomme, som synes at passe på vore tider, må vi dog ikke lade os forlyde dermed, dels fordi vort gætteri dog al tid bliver uvist, da udfaldet alene skal bekræfte, hvad sandt er, dels fordi vi altid komme i

fare at misforstås og give da mod vor villie anledning til allehånde urolighed. Herren i nåde bevare os for revolution! Godt er det ikke at lade frygt mærke for sligt. Mange anse det for et tegn på, at man selv vilde ønske noget deslige. Og let kan det ske, at regeringen stævner til ansvar. Altså, kære broder! vær også i denne henseende forsigtig! Man har sagt mig adskilligt i slig anledning, som jeg ikke vil tro; ti jeg agter ikke på sladder. Men ofte tager rygtet anledning af små uforsigtigheder, og at det ikke oftere skal få sted, ønsker jeg ved min kærlige erindring at kunne forebygge. I øvrigt skal intet være mig kærere, end at sindet må vorde bestyrket alt mere og mere i stadig bestræbelse efter at gøre Jesu dyrebare lære både fattelig og antagelig for tilhørerne, hvortil der udfordres redelig flid, nøje granskning i Guds ord og ydmyg påkaldelse om bistand ved Guds ånd. Herren velsigne og bevare Dem på alle Deres veje!

17.

D. 17 april 1795. Til provst Faber, Egislevmagle.

.... Med Guds hjælp får jeg mit første forsøg af bibellæsningen, hvori det hele nye Testamente er uddraget, færdigt til pintsedag. Også hermed ofres megen tid og kraft. Men når man kendte omstændighederne, vilde man tilstå, at enten måtte det ske, og lærebog, salmebog, liturgisk forbedring følge med, eller og kristendom ikke vedblev at være autoriseret religion her i landet. Gud véd, om den alligevel bliver det! Men så har man dog ingen skyld på sig, og samvittigheden er angerløs. Regeringen kaster vist ikke religionen over ende, men faktion kan gøre det, og folket følger strømmen. Udsigterne ere sælsomme. Ofte nok sagde jeg til brødre, som ophøjede fransk revolution: man graver sin egen grav! Vi blive først offer! Ikke vilde man tro mig — Gud forbyde, at udfaldet skulde vise det. Jeg vilde blive utrøstelig, om jeg ikke vidste med mig selv, at jeg havde anvendt den muligste flid på

bedste måde til sandheds forsvar. Sorgen kan være og bliver stor nok alligevel.

18.

D. 27 maj 1795. Til kancelliet.

[Efter en indberetning om de enkelte kirker i stiftet.]

1) I året 1792 indgav jeg under 7 april en udførlig beskrivelse over alle stiftets kirker og deres nærværende tilstand, samt indstillede aller ærbødigst, efterdi jeg stundom måtte tilskrive vedkommende flere år efter hinanden og formodning fandt sted, at ikke hver præst så nøje tilkendegav sin kirkes beskaffenhed, som ske burde, af frygt for at pådrage sig ugunst og fortrædelighed, om ikke et reglement måtte fastsættes i henseende til årligt kirkesyn omtrent af sådant indhold, som hosfølgende udskrift af mit forslag derom udviser.

Adskillige gange har jeg ytret min længsel efter resolution. Men om den ikke skulde være at forvente, bør det være mig nok at have gjort, hvad jeg kunde og burde.

2) Den foranførte beskrivelse viser, hvor mange erindringsbreve jeg til den tid havde skrevet. I året 1793 har jeg givet erindring om 97 kirkers reparation. Men i året 1794 havde jeg kun 58 kirker at erindre om, og nu i året 1795 har det måttet ske med 74 kirker.

3) Angående Beltringe kirke, tilhørende Hans geheimer excellence hr. geheimeratssråd Raben, har jeg forrige og dette år ikke dristet mig til at give nogen erindring, efter at mine foregående breve i den anledning have været frugtesløse. Hans excellence antager måske ikke provsters og præsters indberetninger for gyldige, da intet ordentligt syn kan tages, som ellers andetsteds sker i kirkeværgers og medhjælperes overværelse, som underskriver tilligemed, fordi man ej har nogen bestemt anordning desangående at beråbe sig på, og det kan vel være, at biskoppens, skønt med den yderste høflighed affattede anmeldelse, betragtes

som en forargelig dristighed. Ti provsten skriver i anledning af denne kirkes forfatning sidste gang:

»Vi arme præster og provster, som have med disse folk at gøre, føle den værste svie. Den store artikel: undervisning, offer etc. holdes tilbage, og der behøves ingen kunst til at få bønder opbragte mod præsten. Biskopp'en kan få sin del.«

Hvorom al ting er, skriver præsten, hr. Staal, ved seneste indberetning:

•Det må nok gyse i mig, at jeg atter i mit 8de embedsår skal skildre Beltringe kirke med sine sorte, grå, gule og flere uanstændige farver, dens tykke og snart uigjennemtrængelige vinduer, dens dørløse stader, dens halsbrækkende åbne begravelser på vejen fra alteret til prædikestolen, alterets siraters daglige forfald, præstens pjaltede prydelser ved alteret, dem han ikke kan iføre sig uden skammen at se der ud som en tigger.»

I min skrivelse til Hs. excellence tillagde jeg endog, at det kongelig danske kancelli havde forlangt indberetning om kirkernes tilstand i stiftet, som var sandt, da jeg skulde erklære om den bekendte så begrædelige afbildning over kirkerne i Danmark af en unævnt; under 1 marts 1793 igentog jeg min anmodning eller indberetning til Hs. excellence. Anderledes kalder jeg aldrig den mig i loven befalede erindring om brøstfældig kirke i nogen skrivelse til nogen kirkepatron, og det i al underdanighed. Men heraf er intet udkommet til denne dag, og andet kan jeg ikke gøre, end hvad jeg har gjort.

Imidlertid melder jeg ej dette for at klage, da jeg nok erindrer den gyldne regel: *Potentiorum injurias fac ut obliviscaris*, nam *facient iterum*, si se fecisse crediderint. Jeg ønsker alene, at det kongelig danske kancelli vil deraf erkende, at et reglement angående ordentligt syn ved kirkeværge og medhjælpere i sognefolks nærværelse på en søndag i efteråret efter prædiken under præstens tilsyn ikke kunde være til overflod.

19.

D. 29 februar 1796. Til kancelliet.

Den residerende kapellan, hr. Nannestad i Storeheddinge indberetter ved hosfølgende skrivelse, at der er en gammel mand blandt hans konfirmanter, 38 år gammel, som er så yderlig vankundig, at han ej kan læse et eneste ord i en bog, men har end ikke ved al anvendt flid kunnet bringes til at fatte det mindste sunde begreb om Gud og religionen. Imidlertid er præsten øm over at vise ham bort, da han er fattig og vilde gerne gøre fremgang, men kan næppe nogensinde blive bedre, end han er. Jeg beklager ikke mindre end præsten, at det endnu står i forældres magt så ganske at lade deres børn blive forsømte i ungdommen; men formodentlig har han været et betlende barn, og da sligt et barn har intet blivende sted, kan forsømmelighed ej hindres. Forordningen kræver udtrykkelig læsning i bog, og jeg kan da ej på egen hånd gøre undtagelse. Imidlertid, skønt dette menneske ej har sundt begreb om religionen, må han dog føle ærbødighed for det højeste væsen og have længsel efter at vorde sin frelser takkelig, ti ellers havde han vel ej i slig en alder meldt sig til konfirmation.

Det kan være at befrygte, om han afvises, at han bliver utålmodig og styrter sig i en eller anden last, fordi han indbilder sig, at han alligevel bliver fordømt. Derfor ønskede jeg helst, at han måtte antages, dog at præsten omhyggelig indskærper ham afsky for alt ondt og lærer ham at bede til Gud i Kristi navn om nåde og beskærmelse, samt forklarer ham en eller anden salme, indtil han fatter den og beholder den i hukommelsen, at han kan have noget at opbygge sig ved i ledige timer, og ellers tilholder ham at møde flittigt ved katekisation. Det kongelig danske kancellis resolution forventes.

20.

D. 15 april 1796. Til kancelliet.

I medfølgende trykte forklaring angående bibellæsningen først i Waisenhuskirken og derefter i Garnisonskirken gør jeg rede for hele indretningen med denne øvelse og beskriver historisk, hvorledes alt er tilgaaet. Jeg har herved havt den lykke at kunne adsprede det falske rygte om uterligheder, som under øvelserne skulde være begåede af slette mennesker, samt derhos at vise, hvor rettelig jeg straks ophørte, så snart rygtet var bleven mig tilmeldt, indtil sandhed og løgn ved nærmere undersøgelse adskiltes fra hverandre. Nu kan jeg da og, om Gud giver helbred og liv, med desto større frimodighed begynde bibellæsningen til vinter igen, helst når borgere efter mit forslag derved påtage sig at have opsyn. Det kongelig danske kancelli, som har regnskab at fordre af mig for hver min embedshandling, vilde derfor behageligst tillade, at jeg allerærbødigst overleverer nærværende skrivelse som et bevis på min attrå efter at vinde mine foresattes yndest på værdig måde ved alle lejligheder.

21.

D. 10 marts 1796. Til geheimeråd Brandt.

Hosfølgende forunderlige brev fra de eligerede mænd i Slagelse tør jeg ej tilbageholde, men finder dog ej, at jeg bør sende det til kancelliet, fordi det kaster hån på død mands aske.

Den gamle provst Top var i senere år meget skrøbelig og lod måske derfor tidt prædike for sig. Selv har han aldrig været nogen stor taler, men fulgt den gamle metode. Dog var han kristelig og ærlig. Men de gode mænd have aldrig klaget, og aldrig er enten mundtlig eller skriftlig bleven forebragt mig noget fra menigheden imod ham. Hvor ingen klage er, kan jo heller ingen tiltale finde sted. Underligt er det også, at disse mænd kræve præst af mig, da dog enhver både kan og må vide, at det er kongen,

som kalder præst efter kancelliets og ej efter bispens forestillinger. Fra dag til dag bliver tilsyneladende embedet besværligere og er ej langt fra at omskiftes til smærter og kval. Enhver skyder alt på bispen og stiller ham til regnskab for alt; men dersom bispen vover et eneste skridt, skønt i bedste hensigt, uden lige efter anordningernes bogstav, fordømmes han af enhver, og når han ej alene på det nøjagtigste opfylder sine pligter, men også gør offentlig rede for deres efterlevelse, håner ham enhver, som efter egenrådighed villie vil have det anderledes. Vogter han sig for at give anledning til religionsforagtende tiltaler, så er han kætter og selv naturalist. Forsvarer han religionen med grund og kraft, så er han en bedrager og hykler — *ἀλλὰ ρυσαι ἡμᾶς ἀπο τοῦ πονερον!*

22.

D. 12 december 1797. Til kronprinsen.

Ds. kongelige højhed! nådigste herre!

Statsminister geheimeråd Brandt forskrækkede mig igår med den efterretning, at jeg allernådigst var bestemt til at indtræde i den latinske skolekommission.

Nådigste herre?

Jeg nedkaster mig i aller dybeste underdanighed for Ds. kongelige højhed og beder inderligst om fritagelse for en pligt, som er mig umulig at opfylde.

Ikke kan jeg forlænge tiden, som alt er mig så knap, at jeg stundom ikkun beholder 2—3 timer til fornøden søvn, ej heller kan jeg formere mine kræfter, som kendseligen aftager ved mange års uophørlige anstrængelser.

Mit religionsblad koster mig fire dage om ugen; da jeg herved kun opfylder en af mine vigtigste embedspligter, kan jeg ikke standse dermed.

Bibellæsning, et arbejde pålagt ved lovens bogstav 2—17—25, og som efter min formening har megen nytte i følge med sig, kræver med præparation dertil 2 dage om ugen.

I alt dette holder jeg forelæsninger, kateketiske øvelser og bivåner den danske skolekommission samt Vaisenhusdirektionens samlinger og deliberation hos stiftamtmanden.

Til at rykke frem med tiden i læsning må jeg sammen-sanke minutter og kvartér.

Hvor nu en eneste time for ej at tale om flere skal komme fra til at bivåne læretimerne i skolen eller kommissionens forsamlinger er mig ufatteligt. Enhver befaling i slig henseende gør mig strafskyldig, fordi jeg på ingen måde kan opfylde den. Hs. majestæts lov 1—1—6 giver i så fald håb om fritagelse.

I aller underdanigst tillid til Deres kongelige højheds retfærdighed og nåde fordrister jeg mig til at anråbe med frimodighed om allernådigst bønnehørelse.

23.

D. 23 januar 1798. Til dr. Fleischer i Kallundborg.

Uden tvivl er jeg bleven ganske misforstået, i det jeg nævnte Repertøren i min forrige skrivelse og sagde, at Ds. højærværdighed måtte se ham til gode. Jeg tænkte derved på intet mindre end noget forsvar for Dem selv. Tvært imod gøre vi tilforladelig bedst deri, at vi ganske glemme os selv og ikkun våge for religion og bibel alene. Så gør jeg i mit religionsblad og har derved vundet langt større sejer end ved det bedste forsvar for mig selv. Ds. højærværdighed er så god at følge mit råd. Lad mig være udenfor — lad Dem selv være udenfor, men skriv for religionen alene uden al personlig hensigt, og tro mig, at tusinder velsigne dem. Skriv blad på ark, på to ark i det aller højeste, piece efter piece, bøger læses ikke, men blade læser enhver. Repertøren er næsten glemt, man hører og spørger ej mere efter ham. Men her følger et nummer af Ortodoxien¹⁾, det må hurtig igendrives, tre

¹⁾ •Ortodoxien nedriver sig selv, et religionsblad•, 1799. Titelbladet er senere trykt. Bladet begyndte at udkomme 1797.

nummere af et nyt bind af »Jesus og fornuften« — der må vidnes imod. Jeg bliver nok færdig med de to foregående bind så vel som med Politisk-fysisk magasin.

Det første bind af mit blad slutter jeg snart og må da for andre arbejders skyld puste til efter påske. Det var skønt, om et blad eller to imidlertid udkom fra Dem. Men atter gentager jeg: Ikke et ord om mig, ej heller om Dem selv. Straks råbes på koalition, og vore mennesker løbe kun efter klang af ord. Deres broder vil råde det samme.

24.

D. 8 juli 1798. Til direktør Schultz.

Travlhed med overspændt arbejde gjorde det umuligt for mig at komme til Dem ved mit korte ophold i København. Her fattes endnu 600 eksemplarer af bibellæsningen til dem, der have betalt, jeg véd, det kommer kun an på et par arks trykning.

Vær så god at lade disse på det snarest besørge. Jeg må ellers sende pengene tilbage med renter og derhos forklare, at jeg ikke kunde få mere trykt. Men heraf rejser sig spektakler, som også kommer i bladene til beskæmmelse for os begge. Da regningen nu er opgjort mellem os, ser jeg, al omkostning med transport etc. fraregnet, at jeg måske beholder et par hundrede rigsdaler. O! hvilken alarm for ingenting! Og derhos sidder jeg i forskud for over 1200 rd. til papiret for anden del, som er hos direktøren. Om nu prænumerationen bliver så liden, at intet kan begyndes, hvad så? Det er sandt, min gode ven siger: Bispen kan gøre ligesom alle andre, så blev han ej paskvilleret og risikerede intet og levede i ro og spiste sin grød og drak sit øl og sov sin middagssovn og fik sig et slag kort hos gode venner og gjorde sig en lysttur og gik til gæst og blev dog stedse hans højædle højærværdighed. Det var på Fransk.

Men nu, gode brave danske borger, bør borgerbispen gøre det i sin post? Rahbek er vel ikke min ven, dog må han her gerne holde dom. Imidlertid dømmes jeg helst af direktøren selv; kun glemme man ej, at jeg også har mit hoved for mig selv ligesom hvert andet menneske, der ej kan være blot jabroder.

25.

D. 7 oktober 1798. Til pastor Birckner, Korsør.

[Birckner har søgt kapellan, Balle mener, at han er bedst tjent med en hjælpepræst, som han lover at skaffe ham.]

.... Inderligst beklager jeg min elskte vens svagelighed og føler levende, hvor sørgeligt det er, at ingen befordring har åbnet sig i sommeren. Vemmeløv kald må straks søges, jeg skriver derom til konferensråd Schow. Om kongen kalder hver anden gang, eller grevskabet kalder tvende gange i rad formedelst hovedsognets dobbelte størrelse, véd jeg ikke; men ansøgning må dog indgives. Ellers havde jeg troet, at Kallundborg sognekald, ifald hr. dr. Fleischer befordres enten til Odense eller Stege, kunde være antageligt og bedst passende for min ven, som vel ikke har megen lyst til avl og jordbrug. Jeg ytrede mine tanker derom for hr. Petersen ved samtale i avgust måned, og han syntes at bifalde. Efter nærmere underretning skal sognekaldet i Kallundborg vel ikke overstige 800 rd. for tiden, men har kun én kirke og ingen besværlighed med landbrug. Desuden vil yndet mand snart bringe indtægterne til 1000 rd., som de før har været. Vil man ej opfylde det håb, som skal være givet dr. Fleischer, kan vacancen ej længe opholdes.

Før end kære hr. broder umiddelbar ansøger om tillæg, som uden tvivl finder vanskeligheder, da ingen fond er bekendt, hvoraf det kunde udredes, skulde jeg tro, at det var bedst først at anmode geheimeråd Brandt om sin kraftige medvirkning, og i al fald kan hr. broder indlægge

ansøgningen i Deres private skrivelse til ham med den tilbidsfulde ytring, at det skal bero på hans velbehag, om ansøgningen bør komme videre. Skriftligt kollegieafslag er ubehageligt. Jeg kender eksempler på — sparsommelighed skal det hedde — i slige anledninger, som ikke just kunne tjene til oplivelse.

Forresten aflader jeg ikke, så vidt det står til mig, at arbejde for hr. broders vel. Desto værre, indflydelsen svækkes over alt ved vore bladskriveres høje ugunst, som mér end én gang og på mér end ét sted har havt til følge, at man ej tør lade se noget glimt af bevågenhed.

Gud styrke og velsigne Dem, så ønsker hjærteligen kæreste hr. broders oprigtige ven og tjener.

26.

D. 20 april 1798. Til provst Platou, Øster Egesborg.

Når den største del af menigheden ønsker, at den nye salmebog skal bruges ved gudstjenesten, kan præsten indføre den, hvad tid han finder rettest. Men var der mange, som viste uvillie derimod, råder jeg til at se tiden noget længere an. Imidlertid kan han ved katekisation forelæse snart én snart en anden salme og tale lidt derover. Det går vel og an imellemstunder at prøve den nye salmebog en søndag, når menigheden søndagen tilforn er bleven erindret derom — så som når vårsæd er lagt, når høsten nærmer sig, efter indhøstning — alt for at tilvænne mængden til forandringer, og da vil det nok vise sig, om ej de fleste ønske den nye. — Evangelier og epistler må vel bibeholdes af den gamle for det første for ej at komme med for meget nyt på én gang. Tilladelse til at bruge min bibellæsning kan ikkun kancelliet give. — Lad den anden del først være udkommen, at man kan se, at der bliver noget af i tiden.
